

РОЗДІЛ 5 ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДУ В ГАЛУЗІ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

SOCIAL INSURANCE AS A PART OF METHOD IN SOCIAL SECURITY LAW

Кучма О.Л.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджується метод правового регулювання та його складові. Акцентовано увагу на взаємовпливі методу й предмета: за методом правового регулювання можна визначити, до предмета якої галузі належать відносини, що склалися між сторонами. Підтримано правову доктрину про існування єдиного методу й уточнено, що в кожній галузі права формується особливий (спеціальний) набір складових методу. Зроблені висновки, що соціальне страхування є одним із засобів соціального забезпечення, а відтак є складовою методу в галузі права соціального забезпечення.

Ключові слова: метод правового регулювання, галузевий метод, спосіб, соціальне страхування, право соціального забезпечення, пенсійне страхування, вплив.

В статье исследуется метод правового регулирования и его составляющие. Акцентируется внимание на взаимном влиянии метода и предмета: с помощью метода правового регулирования можно определить, к предмету какой отрасли относятся сложившиеся между сторонами отношения. Поддержана правовая доктрина о существовании единого метода и уточнено, что в каждой отрасли права формируется особенный (специальный) набор составляющих метода. Сделан вывод, что социальное страхование является одним из средств социального обеспечения, поэтому является составляющей метода в отрасли права социального обеспечения.

Ключевые слова: метод правового регулирования, отраслевой метод, способ, социальное страхование, право социального обеспечения, пенсионное страхование, влияние.

The article investigates the method of legal regulation and its components. The attention to the interplay of subject and method: the method of regulation can determine the subject matter of which are industry relations established between the parties. Legal doctrine supported the existence of a single method and specified that in every area of law formed a special (special) set components method. Concluded that social security is a means of social security and therefore is an integral method in the field of social security law.

Key words: method of legal regulation, industry technique, method, social security, right to social security, pension insurance impact.

Постановка проблеми. Соціальне страхування – важлива складова соціального захисту населення, центром якого є людина та її потреби. Якість задоволення цих потреб чинить суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток держави [1, с. 16]. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є не єдиною складовою права соціального забезпечення. Тому актуально визначити місце соціального страхування у функціонуванні соціального забезпечення.

Стан опрацювання. У правовій доктрині питання методу правового регулювання досліджували відомі вчені: М.І. Іншин, С.М. Прилипка, О.І. Процевський, С.О. Сільченко, О.В. Тищенко та інші науковці. Разом з тим нові наукові здобутки спонукають до нових поглядів на питання методу в галузі права та його складових.

Метою статті є встановлення співвідношення загальнообов'язкового державного соціального страхування та права соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. А.М. Васильєв вважав, що мислити конкретно про право можливо лише на основі юридичних категорій і понять, які випрацювала теорія права і які відтворюють через ряди своїх абстрактних визначень його необхідні зв'язки, діалектику внутрішніх взаємодій, форми прояву й різноманітні властивості права. У цьому сенсі теорія права, звернена до подальшого пізнання, і є методом, а її категоріальний апарат – необхідним інструментом правового пізнання, отримуючи в абстрактно-теоретичному мисленні значення специфічної ланки методу правової теорії [2, с. 73].

На думку О.І. Процевського, правове регулювання має місце з моменту створення норми до її здійснення незалежно від її характеру. Метод розкривається тільки в характері норм, що визначають співвідношення волі суб'єктів і їхнє правове становище в правовідношенні. Іншими словами, правове регулювання – це вплив, метод – спосіб такого впливу. У методі правового регулювання як способі

впливу права на поведінку людей проявляються дві властивості права: визначення поведінки людей взагалі й визначення їхньої поведінки відносно певного виду суспільних відносин [3, с. 102].

Г.І. Чанишева та Н.Б. Болотіна зазначали: якщо при характеристиці предмета галузі права необхідно визначити, що або яке коло відносин регулює ця галузь права, то метод права відповідає на запитання: як, якими способами, засобами відбувається це регулювання [4, с. 31].

Соціальне забезпечення є важливою складовою державної політики, і для того, щоб правові норми про соціальне забезпечення не були декларативними, саме на метод правового регулювання «покладається відповідальність» за реальність і дієвість соціального забезпечення.

А.М. Вітченко зазначає, що, з одного боку, предмет правового регулювання не є єдиним об'єктивним фактором, який впливає на метод (крім нього, вплив здійснюють стан економіки й політики, ступінь розвитку демократії тощо), з іншого – предмет не є також безпосередньою утворюючою основою методу (такою слід вважати державну волю суспільства). Разом з тим предмет правового регулювання галузі лежить в основі відповідного методу в розумінні того, що предмети інших галузей права не здійснюють такого впливу на цей метод регулювання. Лише методи процесуальних галузей певною мірою обумовлені предметами відповідних галузей матеріального права. Але ця обумовленість пояснюється предметом конкретної процесуальної галузі, який, будучи створеним від предмета матеріального права, здійснює безпосередній кінцевий вплив на метод регулювання [5, с. 70, 73].

На наш погляд, існує взаємовплив методу й предмета та за методом правового регулювання можна визначити, до предмета якої галузі належать відносини, що склалися між сторонами, наприклад при визначенні, трудовими чи цивільними є правовідносини. Так само за предметом правового регулювання визначаємо, які саме прийоми, способи, засоби методу будуть використані при регулюванні правовідносин.

Н.В. Козачок зазначала, що способи й методи є тими категоріями, за допомогою яких визначається структура правового регулювання з позицій теорії. Поняття «спосіб» і «метод» є різними за змістом правовими категоріями, включеними в структуру правового регулювання. Відповідні комбінації способів, за допомогою яких відбувається правове регулювання, вказують на метод. Для методу децентралізованого, автономного правового регулювання характерним є застосування способів дозволу й заборони, у той час як позитивне зобов'язання є характерною ознакою централізованого регулювання. Окрім способу й методу, при дослідженні правового регулювання організаційно-управлінських відносин слід відмітити правові засоби, за допомогою яких воно здійснюється і які в сукупності складають його механізм. Серед правових засобів провідну роль відіграють норми права, юридичні факти, суб'єктивні права і

юридичні обов'язки, акти правозастосування тощо [6, с. 88].

Вважаємо, що спосіб і метод не різні за змістом правові категорії, а метод охоплює і спосіб повною мірою, тому можна вести мову про зміст способу як частину змісту методу, включеного в структуру правового регулювання.

Метод у галузі – це одна із класифікаційних ознак галузі права. Метод правового регулювання визначається в основному його предметом, але залежить від задач, цілеспрямованих інтересів держави, які об'єктивно обумовлені матеріальними умовами життя суспільства. Саме цим пояснюється, що той чи інший вид суспільних відносин може бути врегульованим по-різному, що правовий захист різних сторін одного й того ж виду суспільних відносин може бути забезпечений різними засобами. Держава визначає метод правового регулювання, через який вона бажає досягнути поставлених цілей [7, с. 21].

У юридичній літературі відсутнє єдине розуміння галузевого методу. Р.І. Іванова та В.А. Тарасова для характеристики методу права соціального забезпечення використовують такі положення: 1) метод галузі детермінований її предметом, точніше його ядром; 2) для галузі права характерний один метод правового регулювання, в якому відбувається поєднання юридичних прийомів і способів правового впливу на волю учасників суспільного відношення, яке регулюється завжди специфічно й залежить від характеру «стержневих» відносин предмета галузі; 3) риси методу можуть бути розкриті через правовий статус учасників регульованих відносин, характер прав та обов'язків сторін правовідносин, специфіку юридичних фактів тощо [8, с. 35].

Е.Н. Нургалієва притримується позиції, що існує єдиний метод правового регулювання – обумовлена єдиним предметом система юридичних способів і прийомів впливу держави на поведінку людей в якості суб'єктів правовідносин, які являють собою здійснення переконання змушування шляхом приписів, заборон, дозволів, а також встановлення між ними відносин влади – підпорядкування або рівноправності. Єдиний метод вступає в дію залежно від характеру суспільних відносин, які складають предмет окремої галузі права [9, с. 8–9].

Погоджуємося з тим, що існує єдиний метод як сукупність усіх наявних прийомів, способів, засобів, за допомогою яких реалізуються норми права. Але, враховуючи специфіку правовідносин кожної галузі права, серед усіх наявних складових методу для регулювання правовідносин у конкретній галузі права формується особливий (спеціальний) набір вищезгаданих складових методу, який характерний для кожної галузі. Особливість методу полягає в тому, що він умовно стає галузевим через те, що не всі його складові можуть бути використані для регулювання відносин певної галузі права.

Д.І. Рогачов надає визначення загального методу правового регулювання як об'єктивно необхідної, проникаючої у всі елементи системи права, закрі-

пленої винятково в правовій нормі (всіх її компонентів), системи способів правового регулювання (дозволу, припису, заборони) суспільних відносин з метою встановлення бажаних для держави станів волі суб'єктів у їх взаємовідносинах один з одним, а також результатів їхньої поведінки. При цьому всі без винятку ознаки загального методу правового регулювання можна екстраполювати на галузевий метод правового регулювання [10].

Але методу в кожній галузі притаманні свої особливості щодо способу здійснення, який конкретизується для кожної галузі з урахуванням предмета, функцій і принципів галузі.

Соціальне забезпечення здійснюється, як і в інших галузях права, за допомогою методу правового регулювання, у цьому випадку – в галузі права соціального забезпечення.

С.А. Мельников визначав, що ключова різниця між пенсійним забезпеченням і пенсійним страхуванням полягає в тому, що останнє є засобом пенсійного забезпечення, до якого можна також віднести спеціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, соціально-побутові послуги (допомога на поховання пенсіонера), пенсійні пільги (право дострокового виходу на пенсію, обчислення пільгового стажу), гарантії мінімальної пенсії за віком, а також систему пенсійних надбавок, доплат, компенсацій і підвищень [11, с. 4].

Висновки. Інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування мають схожий механізм правового регулювання, тому, на нашу думку, можна стверджувати, що соціальне страхування є одним із засобів соціального забезпечення, а відтак є складовою методу в галузі права соціального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаманкова О.О. Тенденції розвитку соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні / О.О. Гаманкова, С.А. Шимків // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2014. – № 3 (156). – С. 16–19.
2. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А.М. Васильев – М. : Юридическая литература, 1976. – 264 с.
3. Процевский А.И. Метод правового регулирования общественных отношений / А.И. Процевский. – М. : Юрид. лит., 1972. – 288 с.
4. Болотіна Н.Б. Трудове право України: [підручник] / Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева. – К. : Знання, КОО, 2000. – 358 с.
5. Витченко А.М. Метод правового регулирования социалистических общественных отношений / под ред. М.И. Байтина. – Саратов : СГУ, 1974.
6. Козачок Н.В. Способи та методи правового регулювання трудових відносин: співвідношення понять / Козачок Н.В. // Юридична наука і практика. – 2011. – № 2. – С. 85–89.
7. Надъярных Е.Э. Сочетание государственного и договорного регулирования трудовых отношений как специфика метода трудового права / Е.Э. Надъярных // Трудовое право в России и за рубежом. – 2012. – № 2. – С. 21–24.
8. Иванова Р.И. Предмет и метод советского права социального обеспечения / Р.И. Иванова, В.А. Тарасова // Советское государство и право. – 1978. – № 8. – С. 31–38.
9. Нургалиева Е.Н. Метод правового регулирования общественно-трудовых отношений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / Е.Н. Нургалиева ; Ленинградский государственный университет им. А.А. Жданова. – Ленинград, 1979. – 17 с.
10. Рогачев Д.И. Метод права социального обеспечения : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / Д.И. Рогачев [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.dissert.h10.ru/gogachevDI.html>.
11. Мельников С.А. Пенсійне страхування та напрями його реформування в Україні : автореф. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / С.А. Мельников ; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2009. – 12 с.